

Ildefonso Falcones
L'església del mar
Guia didàctica

Objectius

- **Conceptes**

- ✓ Identificar el gènere i subgènere literari a què correspon el text.
- ✓ Situar cronològicament i geogràfica la novel·la tenint en compte els fets narrats.
- ✓ Reconèixer els fets, llocs, construccions i personatges que han format part de la història real del període.
- ✓ Entendre els factors predominants del règim feudal.
- ✓ Reconèixer els trets característics del gòtic català a través de l'església de Santa Maria del Mar.
- ✓ Identificar les desigualtats socials dels col·lectius i individus de l'època segons l'estatus econòmic, social, cultural, religiós, racial, sexual i tots els trets diferenciadors que l'autor posa en relleu per mitjà dels personatges.

- **Actituds**

- ✓ Aprendre a contextualitzar el relat en el moment històric en què es desenvolupa, des d'una perspectiva crítica.
- ✓ Conèixer el passat per entendre el present i construir d'un futur més just i igualitari.
- ✓ Fomentar una visió crítica envers la injustícia i la desigualtat.
- ✓ Valorar els fonaments i la universalitat dels drets humans.
- ✓ Comprendre i respectar els punts de vista d'altres lectors.

- **Desenvolupament lingüístic**

- ✓ Conèixer el vocabulari que fa servir l'autor.
- ✓ Integrar i interpretar la informació adquirida mitjançant la lectura.
- ✓ Reflexionar sobre la història narrada.

- ✓ Recórrer a textos històrics complementaris que ajudin a comprendre i ampliar les dades aportades per l'autor.
- ✓ Crear textos propis, en forma de resums, comentaris de text, informes sobre un fet o un personatge determinat, etc.

- **Recursos i metodologia**

- ✓ Lectura atenta i pausada de l'obra original.
- ✓ Lectura i observació de les il·lustracions del còmic *L'església del mar*.
- ✓ Reunir i contrastar fonts d'informació i materials diversos sobre el període baixmedieval a Europa, a la península Ibèrica i a Catalunya en particular.
- ✓ Fer petites recerques i treballs de síntesi sobre el gènere de la novel·la històrica.
- ✓ Col·laborar en treballs de grup.
- ✓ Fomentar el debat.

I. Abans de començar la lectura

El judici previ

Tens a les mans el relat d'una dilatada història que, a través de vinyetes i textos, narra i il·lustra tot el que passa al llarg de 670 pàgines d'una gran novel·la històrica, *L'església del mar*. És molt probable que n'hagis sentit a parlar, ja que es va escriure fa més de deu anys, de manera que seria quasi impossible demanar-te que obrissis el còmic i comencessis a llegir-lo amb la ment en blanc, sense cap judici previ. Tampoc no se't faran estranys termes com «feudal», «edat mitjana», «vassallatge» o «furs», ni alguns dels personatges i llocs que surten en aquesta història.

De vegades, les idees preconcebudes ens ajuden a contextualitzar i entendre millor la lectura d'una obra com aquesta; d'altres, inevitablement, deformen la interpretació que en fem. Per això, et volem guiar en la lectura i facilitar-te eines que t'ajudin a aprofundir en el contingut sense condicionar-te l'opinió. En qualsevol cas, volem que la història et captivi i que, quan l'acabis de llegir, els teus coneixements i el teu sentit crític s'hagin enriquit.

Per aquest motiu, et demanem que agafis paper i llapis i escriguis tot el que creus que saps sobre aquesta obra, sobre la seva història i els seus personatges; què coneixes de la societat medieval, de la corona catalanoaragonesa; què significava ser dona, esclau, jueu o camperol. Escriu-ho tot i guarda-ho, perquè quan acabis el llibre et demanarem que ho tornis a llegir i en treguis les teves pròpies conclusions.

Amb el mateix llapis, subratlla i fes anotacions als marges dels textos o vinyetes que et cridin l'atenció. Una de les característiques més interessants que presenta l'obra històrica és que, a banda de la ficció, exposa i recrea una realitat sobre la qual l'autor s'ha documentat de valent, de manera que en aquestes pàgines trobaràs molts termes, llocs, personatges i institucions reals sobre els quals podràs indagar i buscar informació.

Per acabar, un altre consell: fes servir un diccionari (imprès o digital), ja que, com que es tracta d'un ambient medieval, algunes paraules del còmic (i a la novel·la original encara més!) ja han entrat en desús, han desaparegut o han derivat en altres mots que sovint costa reconèixer. En qualsevol cas, tots els termes proposats t'ajudaran a contextualitzar millor el període històric en què té lloc aquest relat.

Ara sí, comença la lectura de *L'església del mar*. Estem segurs que t'encantarà.

II. Vocabulari

1) Busca'n el significat.

Per comprendre millor el text (i només en cas que no sàpigues què volen dir), podries buscar aquestes paraules al diccionari o a l'enciclopèdia. Totes surten en algun moment de la narració; i en menor mesura, també en aquest còmic. Segurament trobaràs diverses definicions d'algunes d'aquestes paraules; escull la que millor s'adeqüi al context en què l'autor les ha utilitzat. Si se't fa difícil trobar-ne alguna, al final de la guia trobaràs un glossari.

2) Fes una petita selecció de paraules i treballa-hi.

- a. D'entre els termes que surten al requadre següent, tria'n quatre i cerca'n l'etimologia.
- b. També podries localitzar paraules que estiguin relacionades entre si. Et proposem un exemple de paraules que pertanyen al lèxic nàutic: drassanes, calafatador i vogar.

<ol style="list-style-type: none"> 1. Alfarda 2. Aljama 3. Almugatens 4. Apotecari 5. Bastaix 6. Batlle 7. Calafatador 8. Capbreu 9. Capçana 10. Carlà 11. Censal 12. Confraria 13. Corriola 14. Diner 15. Drassanes 16. Emfiteusi 17. Esmocar 18. Heretge 19. Inquisidor 20. Intestia 21. Llar 22. Llibant 23. Llotja 24. Macip 	<ol style="list-style-type: none"> 25. Manumetre 26. <i>Missatge</i> 27. Mostassaf 28. Núbil 29. Palafrener 30. Piafar 31. Ploracossos 32. Polispast 33. Prohom 34. Rentamans 35. Sometent 36. Sou 37. Tinell 38. Usatge 39. Usura 40. Veguer 41. Violari 42. Vogar
--	---

III. Llegeix i investiga

1) Hem extret alguns fragments de l'obra original. Llegeix-los atentament.

Text 1. Els esclaus

«En Grau hi havia estat pensant durant els funerals: l'esclava en tenia la culpa [...] es va preguntar quin era el càstig que li havia d'imposar. La llei només li prohibia matar-la o mutilar-la, però ningú no li podia retreure res si moria a conseqüència de la pena infligida.»

Text 2. Els serfs de la terra

«Primer van ser les nostres terres, les de la Catalunya Vella, i després la nostra llibertat, la nostra pròpia vida... el nostre honor. [...] Se'ls va prohibir abandonar els seus camps, se'ls va convertir en serfs, homes lligats a les seves heretats, a les quals també s'havien de mantenir lligats els seus fills, com jo, i els seus néts, com tu.»

Text 3. La ciutat i la gestació d'un nou règim

«Com més ajudava Barcelona el rei Alfons, menys depenia aquest dels senyors feudals i menors eren els beneficis que els nobles podien obtenir del monarca.»

«A la Catalunya Nova no hi ha mals usos [...] per interès del príncep, per interès de Déu. S'havien de poblar les terres conquerides als infidels, i l'única manera era atreure-hi la gent.»

Text 4. La pesta

«El municipi, com a única precaució, va ordenar la màxima higiene, i la gent es va abocar als banys públics... i a les esglésies [...] després d'un mes d'agonia, la pesta va arribar a Barcelona. [...] un sacerdot es va dirigir als feligresos des de l'altar major.

—Heu de saber —va dir— que el nostre summe pontífex, el papa Climent VI, ha dictat una butlla per la qual exculpa els jueus de ser els causants de la plaga.»

Text 5. Els jueus

«[...] els reis, i això passa amb els vostres, se solen apropiari de la comunitat jueva i ens exigeixen grans contribucions per a les seves guerres i les seves despeses. Si no obteníem beneficis dels nostres diners, no podríem complir les desorbitades exigències dels vostres reis i ens tornarien a expulsar d'on som.»

Text 6. El paper de la dona

«Les dones han nascut per servir els seus homes; aquesta és la llei, terrenal i divina. Els homes peguen a les seves dones i elles no els odien per això; els homes tanquen les seves dones, cosa que tampoc no fa que els odiïn.»

«[...] perquè les dones, per naturalesa, per creació, tenen poc sentit comú i, en conseqüència, la seva malícia natural no té fre.»

2) A propòsit dels fragments extrets

Text 1. Els esclaus

El *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* ens dona aquesta definició d'esclau: «Que està sota el domini absolut d'un amo, que no és de condició lliure».

Investiga l'origen dels esclaus portats a la península Ibèrica durant la baixa edat mitjana i les causes que van facilitar l'esclavitud (per exemple: les croades, les guerres contra l'islam, l'expansió mediterrània, el comerç...).

Text 2. Els serfs de la terra

Busca informació sobre els serfs de la terra. Què els diferenciava dels esclaus?

Text 3. La ciutat i la gestació d'un nou règim

La nostra història està ambientada en la baixa edat mitjana, és a dir, l'última etapa del món medieval. En aquell moment, les ciutats es començaven a desenvolupar i a requerir mà d'obra procedent fonamentalment del món rural. Sabries dir en quina mesura les ciutats van contribuir a enfortir les monarquies en detriment dels senyors feudals?

Text 4. La pesta

Es calcula que al llarg de la història més de 200 milions de persones han mort de pesta. Es creu que la pesta negra va tenir origen a la península de Crimea a mitjan segle XIV i que es va estendre per Europa a través dels genovesos. Busca informació sobre els estralls que va causar a Espanya aquesta malaltia tan virulenta, sobretot a les ciutats amb una activitat portuària important.

Text 5. Els jueus

El text mostra el paper financer que tenia aquest col·lectiu i els motius pels quals depenia directament de la corona, així com l'amenaça constant d'expulsió. Sabries dir quan van ser expulsats definitivament del nostre país i per quin motiu?

Text 6. El paper de la dona

Ser dona durant l'edat mitjana suposava no tenir entitat jurídica pròpia. Les dones eres considerades una propietat de l'home, ja fos el pare o l'espòs. Seria interessant que fessis una incursió en la història per valorar les fites que han marcat la lluita feminista per aconseguir la igualtat jurídica entre homes i dones al món occidental.

IV. Exposa i debat en grup

Pots exposar els resultats i les conclusions de la teva recerca en grup i contrastar-los amb les opinions d'altres companys o amics.

Propostes audiovisuals

1. *Sobre el vassallatge i els «mals usos»*

Els Usatges de Barcelona són els documents que recopilen els usos i costums de la ciutat, l'origen del dret constitucional català.

A la Catalunya Vella, el dret comú es regia per aquest cos jurídic, que recollia normes procedents del dret visigot, del dret romà, dels canons religiosos i de les resolucions de la cort comtal.

A finals del segle XIII, el jurista Pere Albert va redactar les *Commemoracions de Pere Albert*, un tractat que recollia els usatges vigents a l'època a Catalunya. Hi va fer servir el terme «Catalunya Vella» per referir-se als territoris que patien els anomenats «mals usos» imposats pels senyors feudals. Barchinonae Usatge

Al llarg de la novel·la, l'autor ens va descobrint molts d'aquests «mals usos» que encara eren vigents en el món rural de la baixa edat mitjana. Podries raonar com estan relacionats aquests usos amb alguns dels fets tràgics que passen al còmic?

Consulta en alguna enciclopèdia virtual els «mals usos» a la Catalunya Vella i quins territoris abastaven. Fins quan es van mantenir?

2. *Sobre la ciutat com a alternativa*

En oposició al món rural, sorgeix la ciutat amb activitats ben diferents a les agrícoles; floreix una economia monetària, i l'especialització d'oficis s'organitza en gremis. A la ciutat, l'home rural es podia alliberar de la dependència que el lligava al senyor feudal. D'altra banda, les ciutats més pròsperes de l'època baixmedieval es van desenvolupar gràcies al comerç de llarga distància, interromput els segles anteriors i recuperat amb la reobertura de rutes a partir de les croades i de l'avanç dels regnes cristians contra el poder musulmà.

- a) En aquest context, com se'ns descriu la ciutat de Barcelona? Quina importància té el comerç marítim en l'economia? I la producció agrícola en l'alimentació dels ciutadans?
- b) Sabries explicar com s'organitzava la mercaderia portuària?
- c) Quins requisits havien de complir els serfs que fugien a la ciutat per obtenir la carta de veïnatge?
- d) Et proposem que investiguis sobre l'activitat del Corona d'Aragó al Mediterrani i els conflictes polítics que genera aquesta projecció marítima. El punt de partida poden ser els esdeveniments que l'autor menciona, com per exemple, el conflicte amb els genovesos.

3. *L'església de Santa Maria del Mar*

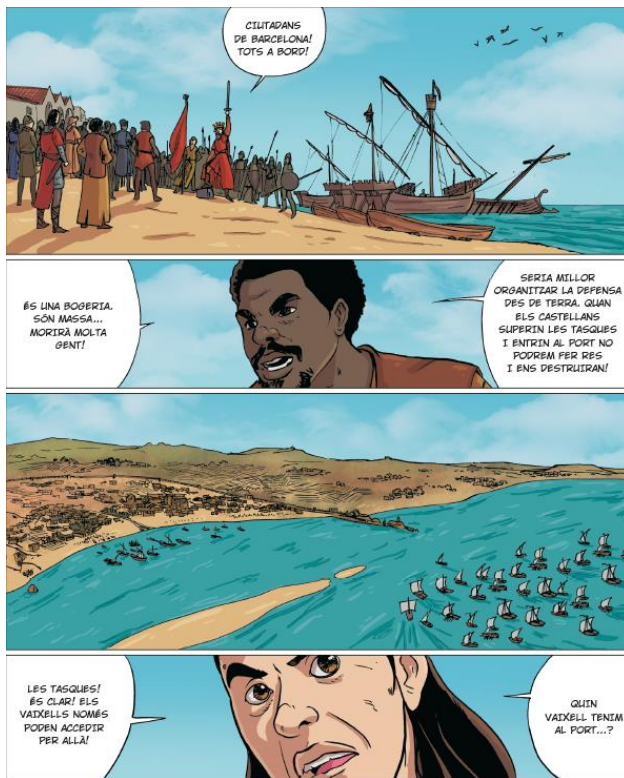
Com deus haver pogut comprovar al llarg de la lectura, l'eix principal de la narració és la construcció de l'església (o basílica) de Santa Maria del Mar. És el que marca el fil cronològic, el pilar entorn del qual l'autor va construïnt personatges, teixint històries, documentant el context, per tal de, amb tot plegat, descriure i exposar les misèries, les injustícies, les diferències socials i la lluita per la vida dels seus protagonistes. En definitiva, ens mostra tots els detalls i dificultats de la societat catalana del segle XIV; un segle de canvis que es manifesten, abans que en l'àmbit rural, a les ciutats, escenari de les noves construccions gòtiques catalanes, de les quals Santa Maria del Mar de Barcelona és un exemple fidel.

La seva construcció, tal com ens explica l'autor, té alguna cosa especial: és un temple construït pel poble i a càrrec del poble. Busca informació sobre les seves característiques arquitectòniques, la tècnica constructiva, els canvis que ha sofert al llarg del temps, i tots els detalls que et cridin l'atenció. Comprova què hi ha de veritat i de ficció en els detalls aportats per l'autor de la novel·la.

4. Presta atenció a aquestes il·lustracions del còmic *L'església del mar*

a) Podries ordenar cronològicament aquestes vinyetes? Què hi passa?

b) Fixa't en la seqüència de l'esquerra. Sabries dir què passa i en quin moment de la narració se situa?

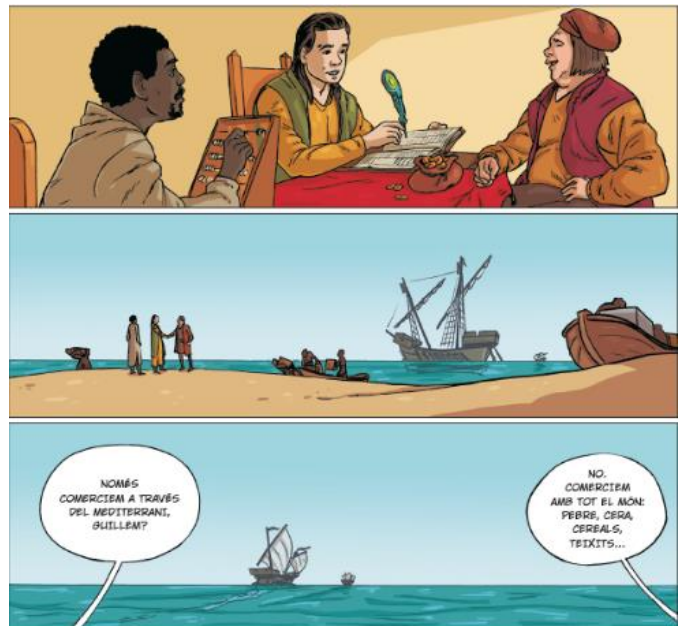
c) En què va consistir la maniobra ordida per l'Arnau?

d) Què defensa la ciutat de Barcelona i contra quina corona s'enfronta?

e) Pots aprofundir en les rivalitats entre el Regne de Castella i la Corona d'Aragó al segle XIV?

f) Què et suggereixen les vinyetes de la dreta?

g) Recordes el nom d'algunes de les monedes que mencionen els personatges de la història? Recorre al text i busca a Internet quin valor i ús tenien.

- h) Per què Barcelona no tenia port al segle XIV? N'havia tingut mai? Què en saps, de l'antiga Bàrcino?

- i) Què passa en aquesta seqüència?

- j) Busca informació addicional sobre el Tribunal de la Santa Inquisició. Què n'opines? Et sorprendrà saber que a Espanya no es va abolir fins al 1834.
- k) Com a recurs addicional, també pots visionar una sèrie sobre aquesta història a través d'aquest enllaç: <https://www.atresplayer.com/antena3/series/la-catedral-del-mar/>

VI. Solucionari

1) Vocabulari

1. **Alfarda:** contribució que pagaven els moros i els jueus en els regnes cristians.
2. **Aljama:** moreria, juevia, call jueu o, fins i tot, la mateixa sinagoga jueva.
3. **Almugatens:** soldats autònoms en forma de companyia d'infanteria lleugera. Van assolir protagonisme històric un cop acabat el període de conquesta dels emirats islàmics peninsulars. Davant el problema de desmobilitzar-los i reintegrar-los a la vida civil, van ser reclutats per formar la Companyia d'Orient i van participar en la guerra de Sicília al servei del rei Frederic II. En aquella època eren coneguts per la seva habilitat i agressivitat al camp de batalla. En terra enemiga, vivien del saqueig, però en temps de pau, causaven problemes robant a la població camperola.
4. **Apotecari:** home que professa la ciència farmacèutica.
5. **Bastaix:** home que té per ofici carregar coses de pes, generalment amb l'ajuda d'una capçana, corda, etc.
6. **Batlle:** als Països Catalans i a Aragó, funcionari reial encarregat d'administrar el patrimoni del rei.
7. **Calafat:** fuster de ribera que es dedica a tancar les junctures d'una nau perquè no hi entri l'aigua.
8. **Capbreu:** document on s'anotaven, de manera abreujada i en períodes cronològics espaiats, confessions o reconeixements fets pels emfiteutes o pels agricultors als senyors directes, a fi de conservar una memòria o prova de la subsistència dels drets dominicals. Com a confessió dels vassalls de les rendes degudes al senyor, servia de font per conèixer les rendes senyorials i l'organització de les comunitats agràries sota el règim senyorial.
9. **Capçana:** tros de drap que cobreix la part del cap i les espatlles i que serveix per carregar-hi pes.
10. **Carlà:** a la Corona d'Aragó, s'anomenaven així els cavallers que guardaven i defensaven un castell amb una certa jurisdicció i drets sobre el territori.
11. **Censal:** contracte pel qual un immoble queda subjecte al pagament d'un cànon o pensió anual, ja sigui com a interès perpetu o bé com a reconeixement de la propietat cedida inicialment.
12. **Confraria:** associació o reunió de persones amb caràcter religiós o gremial.
13. **Diner:** moneda de plata i coure emprada a Castella al segle XIV. Prové de la paraula «denarius», moneda romana.
14. **Drassanes:** instal·lacions portuàries per construir o reparar embarcacions.
15. **Emfiteusi:** cessió perpètua o a llarg termini del domini útil d'un immoble mitjançant el pagament d'una pensió anual a qui fa la cessió.
16. **Esmocar:** treure el moc o caramell d'un llum perquè il·lumini millor.
17. **Heretge:** persona que nega algun dels dogmes que estableix una religió.
18. **Inquisidor:** bisbe o clergue que, en nom seu, assistia a sentenciar les causes dels reus de fe.
19. **Intestia:** sense testament. Si un pagès moria sense fer testament, el senyor tenia dret a quedar-se una bona part del seu patrimoni.

20. **Llar:** cadena de ferro penjant al canó de la xemeneia, amb un ganxo a l'extrem inferior per penjar la caldera, i a poca distància, un altre per apujar-la o abaixar-la.
21. **Llibant:** corda grossa d'espart, cànem o altres fibres vegetals o sintètiques.
22. **Llotja:** casa pública destinada a la compravenda de blat. En alguns pobles serveix també per al dipòsit i la compravenda d'altres cereals, aliments o mercaderies que no tributin impostos o arbitris de cap mena mentre no es venguin.
23. **Macip:** esclau de ribera.
24. **Manumetre:** concedir la llibertat a un esclau.
25. **Missatge:** soldats que presten servei al consolat.
26. **Mostassaf:** funcionari que s'encarregava de vigilar els mercats i marcar cada dia els preus de la mercaderia.
27. **Núbil:** persona en edat de casar-se.
28. **Palafrener:** mosso que treballa amb els cavalls.
29. **Rentamans:** recipient circular, ample i poc profund, emprat especialment per rentar-se.
30. **Vogar:** remar.
31. **Piafar:** un cavall, alçar les potes de davant alternativament fent-les caure amb força i sense avançar.
32. **Ploracossos:** dona a qui es pagava perquè plorés als funerals.
33. **Polispast:** aparell de dos grups de politges, un de fix i un de mòbil.
34. **Prohom:** mestre d'un ofici que, pels coneixements que té, s'escollia per presidir i governar el gremi d'artesans corresponent.
35. **Sometent:** a l'inici va ser una organització paramilitar d'autoprotecció civil típicament catalana, separada de l'exèrcit, per a la defensa pròpia i la defensa de la terra en temps de conflicte bèl·lic.
36. **Sou:** moneda igual a la vintena part de la lliura respectiva, de diferent valor segons els temps i països. Prové de la paraula «solidus», moneda d'or romana.
37. **Tinell:** saló principal en una casa senyorial.
38. **Corriola:** politja.
39. **Usura:** profit o benefici excessiu que s'obté d'un préstec o una cosa.
40. **Usatge:** usos i costums que formen la base de les constitucions catalanes. Més tard, amb el nom de «furs», s'uniran usos i constitucions.
41. **Veguer:** magistrat que a l'Aragó, Catalunya i Mallorca exercia, amb alguna diferència, la mateixa jurisdicció que el corregidor a Castella.
42. **Violari:** a Catalunya, obligació redimible de passar una pensió anual a una persona durant tota la vida, a canvi d'un capital o d'una finca que ha entregat.

V. 3) Ordre de les vinyetes

F
B
E
A
C
D